

Mokslinis gyvenimas

DU SKIRTINGI ŽVILGSNIAI Į PRAHOS PAVASARĮ

1968 m. Prahos pavasaris ir sovietinė intervencija rugpjūčio 21 d. sulaukė didžiulio rezonanso pasaulyje, diskreditavo SSRS, pablogino jos santykius su komunistinėmis valstybėmis, pakenkė komunistiniam judėjimui Vakaruose. Šie įvykiai turėjo įtakos Sovietų Sąjungos vidaus bei užsienio politikai, akivaizdžiai sugriežtėjo sovietinio režimo ir KGB kova su kitaminčiais. Lietuvoje nėra išsamių tyrimų, kurie analizuotų ir įvertintų tikrąją šių įvykių reikšmę mūsų valstybei. Vis dėlto Lietuvos istoriografijoje šie įvykiai irgi priskiriami prie svarbių išorinių priežasčių, lėmusių antisovietinio pasipriešinimo sustiprėjimą. 2008-aisiais sueina 40 metų nuo dramatiškų Prahos pavasario įvykių. Toks jubiliejus yra puiki proga ne tik prisiminti šiuos įvykius, bet ir pažvelgti į juos iš naujo, atskleisti galbūt nežinomus faktus ir aspektus, susipažinti su naujausiais tyrimais ir naujais dokumentais. Šiems įvykiams paminėti skirta daug renginių. Man teko dalyvauti dviejose konferencijose, skirtose Prahos pavasariui. 2008 m. rugpjūčio 20–22 d. vyko tarptautinė konferencija „Prahos pavasaris. 1968 m. tarptautinė krizė“ (Vienoje, Grace, Austrija) ir 2008 m. rugsėjo 7–9 d. tarptautinėje konferencijoje „Saugumo struktūros, propaganda ir Prahos pavasaris“ (Praha, Čekija). Jau vien iš pavadinimo galima spręsti, kad šio-

se konferencijose buvo įvairiais aspektais analizuojami ir vertinami 1968 m. įvykiai Čekoslovakijoje.

2008 m. rugpjūčio 20–22 d. vyko tarptautinė konferencija, kurią organizavo Liudviko Boltzmano „Karo padarinių tyrimo institutas“¹ (Gracas, Austrija). Šioje konferencijoje buvo apibendrintas tarptautinio projekto dvejų metų darbas apie Prahos pavasario įvykius ir atgarsius SSRS, demokratinėje pasaulyje, socialistinėse valstybėse. Šiame projekte dalyvavo 80 istorikų iš įvairių šalių (Austrijos, Vokietijos, JAV, Italijos, Čekijos, Slovakijos, Bulgarijos, Vengrijos, Rumunijos, Kroatijos, Danijos, Suomijos, Rusijos Federacijos, Ukrainos, Baltarusijos, Azerbaidžano, Lietuvos, Latvijos, Estijos ir kt.). Šioje konferencijoje buvo pristatytas straipsnių ir dokumentų rinkinys (du tomai) apie Prahos pavasarį, kuriame yra ir straipsnis, skirtas Lietuvai „*Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje*“ („Die resonanz auf den Prager Frühling in Litauen“). Šioje konferencijoje dalyvavo dauguma šio projekto dalyvių. Konferencija buvo keleto

¹ L. Boltzmano Karo padarinių tyrimo institutas (Ludwig Boltzmann-Institut für Kriegsfolgen-Forschung) įkurtas 1993 m. Vadovas prof. Stefanus Karneris. Pagrindinis tyrimų objektas – vokiečių ir austrų belaisvių likimai SSRS ir Raudonosios armijos belaisvių likimai Vokietijoje. Šiuo metu institutas vykdo įvairius tarptautinius projektus.

dalių, kiekvienoje jų buvo nagrinėjamos atskiros temos, kurios atspindėjo tam tikrą Prahos pavasario aspektą. Konferencijos dalyviai pristatė didžiųjų valstybių (Prancūzijos, JAV, Kinijos, SSRS, Vakarų Vokietijos, Austrijos) poziciją ir laikyseną intervencijos metu. Buvo diskutuojama, kas lėmė Vakarų valstybių sprendimą nesiimti jokių priemonių prieš SSRS agresiją. Iš pasisakymų išaiškėjo, kad Vakarams buvo svarbiau vidaus politikos problemos, o svarbiausia – nenorėta bloginti gerėjančių santykių su SSRS. JAV pozicija lakoniškai ir ironiškai buvo įvardyta „no action“ (jokių veiksmų), prancūzų „no problem“ (jokių problemų), o Vakarų Vokietijos kancleris Vilis Brantas pasakė, kad geriausia pagalba Čekoslovakijai – tai nieko nedaryti. Savo nesikišimą jie pateisino ir tuo, kad tai buvo socialistinio bloko vidaus problemos ir dėl Vakarų ramybės Čekoslovakija buvo „paaukota“. Turbūt neatsitiktinai ne kartą buvo prisiminti ir visai neseni įvykiai, t. y. Rusijos agresija prieš Gruziją šių metų rugpjūtį ir neryžtinga Vakarų reakcija. Galima pateikti ir kitų pavyzdžių – 1938 m. Miunchenas ir 1945 m. Jaltos konferencija. Išskirtina komunistinės Kinijos pozicija, nes šios valstybės santykiai su SSRS tuo metu buvo gana painūs. Ji nešukubėjo paremti Sovietų Sąjungos, priešingai nei 1953, 1956 m. Šį kartą Kinija įvardijo SSRS agresore dėl vidinių ir tarptautinių priežasčių. Kinija siekė mobilizuoti šalį teiginiais, kad kita auka bus ji pati ir reikia ruoštis galimai agresijai. Įdomi diskusija vyko ir dėl to, kas buvo atsakingas už karinį Čekoslovakijos krizės sprendimo priėmimą. Kiek tai buvo asmeninė L. Brežnevo, W. Gomulkos, W. Ulbrichto atsakomybė, ar tai buvo kolektyvinis Varšuvos pakto narių,

ar SSRS politinio biuro sprendimas. Diskutuota ir dėl to, kada buvo priimtas lemiamas sprendimas dėl intervencijos. Remiantis dokumentais, karinis planas buvo parengtas balandį, o politinis sprendimas priimtas tik rugpjūtį, kai suvokta, kad įvykiai tapo nebe kontroliuojami, politinis šios krizės sprendimas jau sunkiai įmanomas. Rusijos istorikai vis dėlto nelinkę visos atsakomybės suversti L. Brežnevui. Jis pats ilgai delsė priimti sprendimą, kuris buvo padarytas ne be didžiulio išorinio spaudimo. Iškelta mintis, kad A. Dubčekas su savo rėmėjais irgi turi prisiimti atsakomybę, nes jie buvo per daug kategoriški, dėjo nepakankamai pastangų sureguliuoti konfliktą, nebendradarbiavo su Maskva, kad jį išspręstų. A. Dubčekas padėję blogino ir Čekoslovakijos komunistų partijos susiskaldymas. Partijoje susidarė tarsi dvi grupuotės. A. Novotno grupuotė bendradarbiavo su Maskva ir nuteikinėjo ją prieš A. Dubčeką. Taip pat istorikai diskutavo apie socialistinių šalių (Bulgarijos, Vengrijos, Jugoslavijos, Rumunijos) elgesį santykių su Maskva, su A. Dubčeku, požiūrį į komunistinės sistemos demokratizavimo procesus, indėlių priimant sprendimą dėl intervencijos. Buvo išskirtos Rumunijos vadovo N. Ceausescu ir Jugoslavijos vadovo B. Tito pozicijos. Jie turbūt vieninteliai palaikė Čekoslovakiją, informavo A. Dubčeką apie galimą intervenciją, nors ir patys nelabai tuo tikėjo, bet ir tas jų „gerumas“ buvo su išskaičiavimais, siekiant savo tikslų. Kaip vėliau paaiškėjo, jų parama buvo tik žodinė. Po intervencijos jie vengė padėti A. Dubčekui. Analizuojant socialistinių šalių atsakomybės dėl intervencijos klausimą atrodo, kad didžiausia atsakomybė vis dėlto tenka Lenkijos, Rytų Vokietijos, Bulgarijos

vadovams, nes jie įvykius Čekoslovakijoje įvardijo kontrevoliucija, nors galutinį sprendimą priėmė SSRS aukščiausioji partinė vadovybė. Išskirtinio dėmesio sulaukė konferencijos dalis apie KGB ir CIA veiklą šiuo metu. Apie KGB kalbėjo Rusijos visuomeninės organizacijos „Memorial“ direktoriaus pavaduotojas Nikita Petrovas. Jis, priešingai nei kiti rusų istorikai, nelinkęs nuvertinti L. Brežnevo asmeninės atsakomybės už intervenciją. Jo manymu, L. Brežnevas nebuvo jau toks neryžtingas, neatsparus aplinkos įtakai, kaip norima jį parodyti. L. Brežnevas iki 1968 m. ir po 1968 m. buvo skirtingi asmenys. N. Petrovo manymu, kariuomenė į Čekoslovakiją būtų buvusi įvesta anksčiau ar vėliau. Šioje vientelėje socialistinėje valstybėje dar nebuvo sovietinės armijos, o kadangi Čekoslovakija turėjo sieną su Vakarų valstybėmis, buvo pažeidžiamiausia socialistinio bloko dalis. 1968 m. krizė buvo puikus pretekstas armijai įvesti. Apie intervencijos planus rodo ir tas faktas, kad L. Brežnevo asmeniniame archyve rastas 1967 m. sovietinio saugumo paruoštas planas, kaip pabloginti padėtį Čekoslovakijoje ir sudaryti prielaidas įvesti kariuomenę. KGB tam įgyvendinti ėmėsi tam tikrų veiksmų. Jis stiprino savo padėtį Rytų ir Vidurio Europos valstybėse, bendradarbiavimą su slaptosiomis tarnybomis per įvairias stažuotes, pasitarimus, neformalius susitikimus ir t. t. KGB taip pat siekė užmegzti neformalius ryšius su Čekoslovakijos komunistų partijos nariais ir taip sukurti vidinę opoziciją, kuri padėtų nuversti A. Dubčeką. KGB taip pat pradėjo plačią dezinformacijos kampaniją prieš A. Dubčeką tiek Vakaruose, tiek socialistinėse šalyse. N. Petrovas atkreipė dėmesį ir į tuo

metu pasikeitusią KGB padėtį SSRS. Po N. Chruščiovo nuvertimo KGB pradėjo stiprinti savo pozicijas šalyje, suaktyvino kovą su disidentiniu judėjimu, ėmė daugiau naudoti „aktyviasias priemones“ (propaganda, dezinformacija, kompromitavimas). Po Prahos pavasario šios tendencijos tik dar labiau sustiprėjo, nes suintensyvėjo represijos ir buvo vis dažniau naudojamos „aktyviosios priemonės“. Šiek tiek nuvylė D. P. Steury (JAV) pranešimas apie CIA Prahos pavasario kontekste. Šis pranešimas apsiribojė CIA informacinių pranešimų apie intervenciją analize, o ne pačios slaptosios tarnybos veikla 1968 m. Čekoslovakijoje. „Prahos pavasaris ir sovietinės respublikos“ – tai dar viena konferencijos dalis, kurioje pasisakė Azerbaidžano, Ukrainos, Rusijos, Estijos ir Lietuvos atstovai. Kadangi šioje dalyje nebuvo pranešimų, vyko tik diskusijos. Buvo iškeltas klausimas, kaip sąjunginės respublikos gaudavo objektyvią informaciją apie 1968 m. įvykius Čekoslovakijoje. Iš konferencijos dalyvių pasisakymų paaiškėjo, kad informacijos šaltiniai buvo tie patys – tai užsienio radijo stotys, šalies viduje informacija sklisdavo ir per anoniminius lapelius. Nors apskritai informacijos trūkumą jautė net ir komunistų partija. Apibendrinami šių respublikų santykių su Prahos pavasariu, diskusijos dalyviai pateikė savo samprotavimus apie šių įvykių įtaką tolesniam antisovietiniam pasipriešinimui. Ne mažiau svarbu pasakyti, kad ši intervencija sudavė didžiulį smūgį komunistiniam judėjimui Vakarų valstybėse, kai kuriose valstybėse net norėta jį uždrausti. Tarsi apibendrinami visą konferenciją savo prisiminimais apie to meto įvykius dalijosi buvęs „Izvestijų“ korespondentas Borisas Orlo-

vas, „Spiegel“ žurnalistas Fritjofas Meyeris ir kt. Konferencijos metu pristatytos naujos knygos ir paliestos temos rodo organizatorių norą apimti, išnagrinėti kuo daugiau su 1968 m. Prahos pavasariu, intervencija susijusių temų. Vis dėlto čia analizuotas tik politinis šios krizės aspektas, o pati karinė intervencija tarsi paliekama šalia, svarbi tik jos priešistorė, tarptautinė reakcija ir politiniai padariniai. Bet čia turbūt tokie knygos ir konferencijos organizatorių tikslai.

Konferenciją Austrijoje tematiniu aspektu papildė 2008 m. rugsėjo 7–9 d. Prahoje vykusio konferencija „Saugumo struktūros, propaganda ir Prahos pavasaris“. Ją organizavo Totalitarinių režimų tyrimo institutas (Praha, Čekija), bendradarbiaudamas su Tautos atminties institutu iš Lenkijos, 1956 m. Vengrijos revoliucijos istorijos institutu. Tai labiau regioninio pobūdžio konferencija, nes joje daugiausia dalyvavo Čekijos, Vengrijos, Lenkijos istorikai, po vieną Slovakijos, Serbijos ir Lietuvos atstovą, ir tai irgi turėjo įtakos konferencijos tematikai. Čia taip pat daugiausia dėmesio buvo skiriama intervencijos politiniams ir kariniams aspektams bei padariniams Čekoslovakijai. Šiame renginyje buvo daugiau kalbėta apie intervencijoje dalyvavusias valstybes. Gaila, kad nebuvo visų tų šalių istorikų pavyzdžiui, Rusijos. Istorikai atskleidė skirtingą intervencijoje dalyvavusių šalių valdžios ir visuomenės požiūrį į Prahos pavasarį. Baimė, kad šie procesai persimes į jų šalis, ir lėmė valdžios apsisprendimą dalyvauti intervencijoje, nors visuomenė prieš tai protestavo. Konferencijoje taip pat nagrinėti tokie svarbūs intervencijos klausimai kaip interventų elgesys Čekoslovakijoje, atskleistos problemos, su

kuriomis jie susidūrė čia atvykę (paprasčiau kareiviai net nežinojo, kad vyksta į Čekoslovakiją, tai pasakytina ir apie lietuvių kareivius, dalyvavusius intervencijoje), interventų padaryta žala, nusikaltimai, intervencijos aukos. Neliko nuošalyje ir tokie specifiniai klausimai kaip slaptųjų tarnybų veikla ir vaidmuo šiuose įvykiuose, pristatomi šių įvykių, ypač visuomenės reakcijos, atspindžiai represinių struktūrų dokumentuose. Pažymėtina, kad abiejose konferencijose pasigesta paties Prahos pavasario, A. Dubčeko reformų įvertinimo, analizės, visas dėmesys buvo sutelktas į intervenciją ir įvairius jos aspektus. Kad ir kaip būtų keista, ši konferencija, tai sprendžiu iš to, kiek joje dalyvavo žmonių, nesulaukė tinkamo dėmesio, nors joje buvo gvildinami svarbūs ir įdomūs klausimai.

Lenkijos ir Vengrijos istorikai atskleidžia, kad nors jų šalys ir dalyvavo intervencijoje, visuomenė tam nepritarė. Šiose valstybėse buvo įvairiomis formomis protestuojama prieš intervenciją į Čekoslovakiją. Tačiau valdžia ėmėsi priemonių susidoroti su protestuojančiais inteligentais, jaunimu, net komunistų partijos nariais, nes ne visi sutiko su partinės vadovybės sprendimu. Išskirtina Lenkijos katalikų bažnyčios vadovybės pozicija – vadovybė viešai nepasmerkė intervencijos, bet tam nepritarė eiliniai kunigai. Tokia vadovybės laikysena aiškinama nenoru sukelti neramumus Lenkijoje. Valdžia irgi prisidėjo prie tokio bažnyčios pareiškimo. Vengrijos dalyvavimas šioje intervencijoje iš tikrųjų kontroversiškas. Vengrai dar nebuvo užmiršę 1956 m. sukilimo ir jo numalšinimo, tik šie įvykiai valdžią ir visuomenę vertė elgtis skirtingai. Vengrų tauta palaikė Čekoslovakijos žmo-

nes ir protestavo prieš Vengrijos dalyvavimą intervencijoje. Janošas Kadaras irgi prisiminė 1956 m. įvykius ir stengėsi įtikinti A. Dubčeką taikiai spręsti problemas, ieškoti kompromiso. Be to, jis bijojo, kad šie įvykiai, procesai nepersimestų ir į Vengriją ir nepasikartotų 1956 m. įvykiai. Tai ir lėmė jo sprendimą dalyvauti intervencijoje.

Slaptųjų tarnybų veikla šalies viduje krizės metu tampa labai svarbi ir aktyvi, ypač jeigu valdžia numato, kad jų veiksmai gali sukelti visuomenės nepasitenkinimą. Todėl konferencijos dalyviai nemažai dėmesio skyrė slaptųjų tarnybų veiklai intervencijos metu, atskleidė, kokius politinius, visuomeninius procesus ir įvykius užfiksavo jų dokumentai. Nepaisant bendrų represinių struktūrų veiklos momentų šiose valstybėse, autoriai pateikia ir specifinių jų veiklos aspektų. Represinės struktūros daugiau dėmesio skyrė visuomenės nuotaikoms stebėti, judėjimui, turizmui kontroliuoti, kad galėtų išvengti galimų neramumų, neutralizuoti antisovietinę veiklą. Tad konferencijos dalyviai daugiausia kalbėjo apie kontržvalgybos ir agentūros veiklą tarp inteligentijos, jaunimo, kariuomenės. Buvo fiksuojami jų veiksmai, nuotaikos, nuomonės, ar jie palaiko intervenciją. Vengrijos saugumo struktūrų dokumentai atspindi visuomenės reakciją į šiuos įvykius, intelektualų šoką, nepritarimą valdžios dalyvavimui intervencijoje. Rumunijos atstovas Ladislavu Antoniu Csendes, remdamasis Rumunijos saugumo struktūrų dokumentais, aptarė sudėtingą N. Ceausescu žaidimą, laviravimą tarp Maskvos ir Prahos. Lenkų istorikas Grzegorz Majchrzakas labai išsamiai pateikė svarbiausius Vidaus reikalų ministerijos,

žvalgybos ir kontržvalgybos, jos agentūros veiklos 1968 m. momentus. Ji veikė ne tik Lenkijoje, bet ir Čekoslovakijoje. Panašiu aspektu, tik apie Slovakijos slaptųjų tarnybų veiklą ir visuomenės protestus, kalbėjo slovākų istorikas Michalas Gregoras. Čekoslovakijos slaptosios tarnybos situacija intervencijos metu buvo ypač kebli ir nevienareikšmė. Vidaus reikalų ministerijos pareigūnai, kontržvalgybos 2-oji valdyba turėjo sutikti okupacinę kariuomenę ir padėti jai užimti pagrindinius pastatus, kaip antai televiziją, radiją, tačiau iš kai kurių slaptosios tarnybos bendradarbių išgirsta kaltinimų kolaboravimu. Tad Čekoslovakijos saugumiečiai turėjo pasirinkti tarp pareigos Maskvai ir A. Dubčekui.

Taip pat buvo paliestas painus intervencijos aukų klausimas, kuris vis dar iki galo nėra atsakytas dėl šaltinių trūkumo. Remiantis esamais dokumentais, daugiausia žmonių žuvo Prahoje (20), pirmosiomis okupacijos dienomis. Iš viso tą dieną žuvo 58 žmonės. Čekų istorikas Milanas Barta taip pat pateikia išsamią analizę, kur ir kokiomis dienomis buvo daugiausia aukų, kokiomis aplinkybėmis žmonės žuvo (susišaudymas, neadekvati okupantų reakcija ir ginklo panaudojimas susirėmimų, demonstracijų metu, nelaimingi atsitikimai kelyje). Aukų amžius – nuo 2 iki 82 metų. Remiantis negalutiniais, tik Čekoslovakijos archyvuose esančių dokumentų duomenimis, 1968 m. rugpjūčio 21 d.–gruodžio 31 d. iš viso buvo 108 aukos, Prahoje 26. Tirti šiuos atvejus buvo keblu, nes interventai nebuvo linkę bendradarbiauti tiriant nusikaltimus, netgi trukdė. Tuo metu už nusikaltimus buvo nubausti tik 4 okupantai. Didžiausius nusikaltimus

padarė Sovietų kareiviai (103), bet buvo atvejų, kad nusikaltimus padarė ir kitų šalių kareiviai. Pavyzdžiui, Jičine rugsėjį du girti lenkai nušovė du čekus ir dar kelis sužeidė. Nors lenkai ir buvo nuteisti mirties bausme, vėliau jiems bausmės buvo pakeistos, sumažintos, ir po 15 metų jie išėjo į laisvę. Kadangi tuo metu įvykdyti teisingumą trukdė okupacinės kariuomenės vadovybė, šis procesas vėl pajudėjo tik 1989 m. Dar vienas įdomus pranešimas apie kriminalinius interventų nusikaltimus. Pagrindiniai nusikaltimai buvo šie: nelaimingi atsitikimai keliuose (55 žuvusieji), apiplėšimai, kuriuos neretai inicijuodavo kareivių vadovybė, prievartavimai. Iš viso užfiksuoti 271 kriminalinių nusikaltimų atvejai.

Okupantai kovojo ne tik su tankais, ginklais, bet ir pasitelkė propagandą. Jie vykdė propagandines akcijas, aiškindami intervencijos priežastis. Taip pat buvo siekiama mažinti visuomenės pasipriešinimą ir formuoti bendradarbių, rėmėjų bazę šalies viduje. Propagandines akcijas vykdyti buvo įpareigoti ir kareiviai. Politinio švietimo ir propagandinis darbas vyko ir kariuomenėje. Kai kurie pranešėjai daugiau dėmesio skyrė tam, kaip intervencija buvo vertinama spaudoje, kas atspindėjo valdžios poziciją dėl intervencijos. Tam buvo skirtas serbų istoriko Milano Soviljo pranešimas. Čekų istorikas Petras Blažekas apibūdino propagandinių ir dezinformacinių akcijų sklaidos formas, kaip antai laikraščiai, lapeliai, brošiūros, atsišaukimai, plakatai, filmai. Pranešėjas pažymėjo, kad propagandinės literatūros tekstai buvo su daugybe gramatinių klaidų, tad daroma išvada, kad juos rašydavo ne vietiniai, – matyt, interventams nelabai pa-

vyko patraukti vietinių žmonių į savo pusę. Konferencijos metu buvo parodyti trys dokumentiniai filmai. Vienas iš jų – tai vietinių gyventojų slapta filmuota medžiaga apie 1968 m. rugpjūčio 21 d. ir vėlesnius įvykius Prahoje. Filme atsispindi tragiški rugpjūčio 21 dienos įvykiai, tolesni interventų veiksmai, strategiškai svarbių objektų (prezidentūra, tiltai, televizija, radijas) blokada, įvairūs susirėmimai, kasdienis bendravimas su paprastais žmonėmis. Taip pat parodyta vietinių gyventojų kova su agresija, jų propagandinė veikla, plakatai, lapeliai, skirti okupantams. Kaip kontrastas šiai realiai įvykių atspindinčiai medžiagai demonstruoti Vengrijos ir Lenkijos komunistinės valdžios propagandiniai filmukai, kurių vaizdai ir vartoti terminai, vertinimai nelabai skyrėsi. Tai rodo, kad jie buvo kuriami pagal diktatą. Šiuose filmuose tendencingai aiškinama ir pateisinama intervencija, nes neva tai buvo kova su ginkluota kontrevoliucija, kurią inicijavo Vakarų „imperialistinės ir priešiškos“ valstybės, neva paprasti žmonės buvo suklaidinti „priešišku šaliu“, kaip antai Vakarų Vokietijos ir JAV, propagandos. Teigiama, kad buvo planuojamas ginkluotas sukilimas, parodomi konfiskuoti kontrevoliucionierių ginklai. Konferencijos dalyje „Prahos pavasario antrasis gyvenimas“ buvo aptarti tokie Prahos pavasario aspektai kaip įtaka Lietuvos antisovietiniam pasipriešinimui ir KGB veiklai. Vengrų istorikas Lukascas Kaminski palygino 1968 m. ir 1981 m. Lenkijoje krizes, analizavo L. Brežnevo doktrinos gyvybingumo problemą devintajame dešimtmetyje. Buvo nagrinėti ir kiti specifiniai klausimai.

Prahos pavasaris, SSRS agresija ir Vakarų abejingumas čekų tautos likimui 1968 m.

mums, lietuviams, primena mūsų pačių istoriją, ypač sovietinę agresiją 1940 m., ginkluotą pasipriešinimą, kai mes buvome palikti vieni priešintis okupantams. 1968 m. intervencija – dar vienas Sovietų Sąjungos brutaliųjų jėgų demonstravimo atvejis, o propaganda naudota, siekiant pateisinti savo nusikalstamus veiksmus. Deja, dabartinės Rusijos valdžia neatsisakė taikyti šiuos metodus. Propaganda, šmeižto akcijos prieš Baltijos šalis ir kitas valstybes Rusija naudoja ir dabar. Šios konferencijos pranešimai apie slaptųjų tarnybų veiklą, propagandos naudojimą yra puikus istorinis pavyzdys palyginimui ir įrodymas, kad Rusijos taikomi metodai, nors santvarka ir pasikeitė, deja, nepakito. Šis istorijos priminimas šiuo atveju labai naudingas, ir ypač Vakarams.

Gal šios konferencijos tiesiogiai ir nėra naudingos, informatyvios lietuvių istorikams, nes apie Baltijos šalių poziciją dėl Prahos pavasario buvo užsiminta tik minimaliai, o Latvijos atstovai konferencijose iš viso nedalyvavo, nes Baltijos šalys šiuose įvykiuose nevaidino svarbaus vaidmens. Vis dėlto šios konferencijos parodo, kokiais aspektais yra tyrinėjami 1968 m. įvykiai Čekoslovakijoje, kaip jie vertinami, kokios yra tų įvykių kontroversijos, problemos. Kadangi daugiausia dėmesio vis dėlto skiriama intervencijai, o ne Čekoslovakijos komunistų partijos demokratizavimo procesams – Prahos pavasariui, tad neišvengiamai daugiausia buvo kalbama apie SSRS. Tad šios konferencijos naudingos ne tik tyrinėjantiems Prahos pavasarį, bet ir SSRS užsienio politiką, santykius su Varšuvos pakto valstybėmis. Per 1968 m. įvykių prizmę vertinami jos santykiai su kitomis Varšuvos pakto bei Vakarų demo-

kratinėmis valstybėmis. Tai, kad tarp nusikaltusių interventų daugiausia yra SSRS kareivių, rodo juos buvus ne išlaisvintojus, bet okupantus, kurie savivaliavo svetimoje teritorijoje. Interventai taikė įvairius metodus, prievartą papildė propaganda. Šie du elementai buvo svarbios sovietų komunistų partijos politikos įgyvendinimo priemonės. Represinės struktūros šiuose įvykiuose irgi nemažai lėmė, nors vis dėlto tai buvo karinė intervencija, tad politikai ir karinė vadovybė vaidino svarbiausią vaidmenį. Represinių struktūrų tyrėjams ši konferencija irgi turėjo būti naudinga, nes šių įvykių kontekste atsiskleidžia įvairūs KGB, Čekoslovakijos ir intervencijoje dalyvavusių šalių slaptųjų tarnybų veiklos aspektai, kaip antai KGB įtaka politiniams sprendimams, pagalba okupacinei kariuomenei, agentūrinė, operatyvinė veikla, susidorojimas su intervencijai nepritarusiais ir viešai tai pareiškusiais žmonėmis – inteligentais, jauniu, netgi komunistais. Įvairių šalių slaptųjų tarnybų taikyti metodai stebėtinai panašūs, represijos rodo jų nusikalstamą ir represyvių pobūdį. Vadinasi, komunistinėse valstybėse slaptosios tarnybos veikia kaip komunistų partijos valdžios atrama.

Šios dvi konferencijos atskleidė, kokie sudėtingi ir įvairiapusiai buvo 1968 m. įvykiai. Tyrinėtojų dėka politinė krizė Čekoslovakijoje atsiskleidė įvairiais aspektais. Ji ne tik daug ką pasako apie Prahos pavasario, intervencijos istoriją, bet ir leidžia suvokti kitus dalykus, kaip antai Vakarų demokratinių valstybių, SSRS, KGB, Varšuvos pakto valstybių ir jų represinių struktūrų vaidmenį šiuose įvykiuose.

Kristina Burinskaitė